

بررسی جرایم مرتبط با مواد مخدر و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر آن‌ها (استان آذربایجان شرقی - ۱۳۸۵)^۱

* مهرداد محمدیان
** کاظم عباسی

کد مقاله: ۱۹۹

چکیده

با این که روح کلی حاکم بر جامعه خواهان رعایت هنجارها از سوی کنشگران اجتماعی است ولی همواره و در هر جامعه‌ای افرادی پیدا می‌شوند که برخلاف این عمل کرده و دست به رفتارهای ناپسندناک بزنند. آسیب‌های اجتماعی پدیده‌هایی متنوع، نسبی و متغیرند. امروز در جامعه ایران، یکی از مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی در رابطه با انواع مواد مخدر قابل طرح است. در این مقاله علاوه بر اولویت‌بندی جرایم حوزه مواد مخدر، راه‌های مقابله با آن نیز مورد مطالعه قرار گرفته است. جهت شناسایی راه‌های مقابله با جرایم مواد مخدر، عوامل مؤثر بر ایجاد آن مورد شناسایی قرار گرفت.

برای رسیدن به اهداف عنوان شده در فوق و بررسی رابطه بین متغیرهای ذکر شده دو گروه از شهروندان مورد مصاحبه قرار گرفتند: مجرمین حوزه مواد مخدر، و شهروندان عادی (به عنوان گروه گواه). از هر گروه تعداد ۱۳۰ نفر به عنوان نمونه و به صورت تصادفی انتخاب شدند. انتخاب پاسخگویان مجرم از زندان‌های تبریز، مراغه و میانه، و انتخاب شهروندان عادی نیز از همین شهرها و به همان تعداد بوده است. نتایج حاصل از تحلیل اطلاعات نشان داد که از نظر تعداد زندانیان حوزه مواد مخدر و این که در رابطه با کدام ماده مخدر دوره مجرمیت خود را می‌گذرانده‌اند عبارت بوده است از: هروئین، تریاک، حشیش، کریستال، مورفین، و کراک. از نظر میزان کشفیات مواد مخدر توسط نیروی انتظامی (بر اساس وزن) اولویت به‌دست آمده چنین است: تریاک، حشیش، مورفین، و هروئین. اولویت مربوط به جرایم دیگری که مجرمین مواد مخدر مرتکب شده‌اند، بر اساس فراوانی آن‌ها، به این ترتیب بوده است: سرقت، جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی، جرایم علیه اموال و مالکیت، جرایم علیه اشخاص و اطفال، مشروبات الکلی، و فرار مجبوسین. در مورد رابطه بین متغیرها نیز معلوم شد که ارتکاب جرایم حوزه مواد مخدر با متغیرهای وضعیت تأهل، میزان تحصیلات، هزینه ماهانه، محل زندگی، سن، وضعیت خانوادگی، سطح نیازها، گروه دوستان و گروه مرجع دارای ارتباط معنی‌دار هستند.

واژگان کلیدی: آسیب‌های اجتماعی، ارزش، انحرافات اجتماعی، جرم، کجروی، مواد مخدر، هنجار.

۱- مقاله حاضر بر اساس گزارش نهایی طرح مصوب معاونت امر به معروف و نهی از منکر منطقه مقاومت بسیج سپاه پاسداران آذربایجان شرقی تحت عنوان «بررسی جرایم مرتبط با مواد مخدر و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر آن‌ها (استان آذربایجان شرقی)» در سال ۱۳۸۵ انجام یافته است؛ تدوین و ارائه گردیده است. مجوز چاپ مقاله از این نهاد به شماره نامه ۵۹۸۲ مورخه ۱۳۸۷/۲/۲۸ به دفتر فصلنامه اعلام گردیده است.

E-mail: mohammadian_aukh@yahoo.com

* عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال.

E-mail: k_abbasi2003@yahoo.com

** مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه.

مقدمه

صاحب‌نظران اعتقاد دارند، گستردگی رفتارهای ناهنجار از مصادیق ناکارآمدی نظام اجتماعی به شمار می‌رود و در پس یک چنین رفتارهایی نوعی عدم قبول جامعه وجود دارد. این در حالی است که تحقیقات انجام شده و مشاهدات جامعه‌شناسانه نشان از پتانسل بالای جامعه ایران در رابطه با ناهنجاری‌های اجتماعی دارد و این امر خود تاحدودی در گرایش به اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر مؤثر است (کوثری، ۱۳۸۵، ص ۱۴) و به همین دلیل توجه به این شرایط ضرورت زیادی دارد. آسیب‌های اجتماعی پدیده‌هایی متنوع، نسبی و متغیرند. پرخاشگری و جنایت، خودکشی، روسپیگری، جرایم مالی و اقتصادی، سرقت، اعتیاد و قاچاق مواد مخدر نمونه‌هایی از آسیب‌های اجتماعی جامعه امروزی ایران هستند که کم و کیف آن‌ها برحسب زمان و مکان تغییر می‌کند (عبداللهی، ۱۳۸۳، ص ۱۵). شاید در جامعه امروز ایران مواد مخدر و اعتیاد در رأس این آسیب‌ها قرار می‌گیرند. در تأیید این امر نتایج اولین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران، که در خرداد ۱۳۸۱ برگزار شد، نشان داد که روز به روز بر دامنه و عمق مسأله اعتیاد در ایران افزوده می‌شود (عبداللهی، ۱۳۸۳، ص ۲۵). در کنار موضوع اعتیاد، مسأله قاچاق مواد مخدر نیز مطرح می‌شود. با توجه به قرار گرفتن ایران در مسیر ترانزیت حرکت مواد مخدر از محل تولید (بیشتر افغانستان) به محل مصرف (کشورهای غربی) موضوع قاچاق این مواد در ایران هم از اهمیت بالایی برخوردار است. درآمدهای ناشی از قاچاق مواد مخدر که در چرخه مالی کشور (به هر شکلی) وارد می‌شود سلامت اقتصادی جامعه را نیز به خطر می‌اندازد. در جامعه‌ای با جمعیت نسبتاً متراکم و با روابط اجتماعی پیچیده وجود برخی از معضلات و ناهنجاری‌های اجتماعی اعم از کجروی‌ها، بزهکاری‌ها، مفاسد و ... تا حدودی قابل انتظار و محتمل‌الوقوع است. حتی دورکیم بر این اعتقاد است که وجود یک چنین ناهنجاری‌هایی دارای کارکردی برای نظام اجتماعی است. اما زمانی که تعداد و

نسبت وقوع نابهنجاری‌ها در یک جامعه معین از حدی فراتر رود، به نحوی که نظم آن را بر هم زند و ارزش‌های موجود را به زیر سؤال ببرد، به مسأله اجتماعی مبدل می‌شود. استعمال و قاچاق مواد مخدر یکی از مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی در کل جهان محسوب می‌شود. «امروزه بالغ بر ۲۰۰ میلیون نفر یعنی حدود ۵ درصد جمعیت ۱۵ سال به بالای جهان معتادند» (عبداللهی، ۱۳۸۳، ص ۲۴). اگر آسیب‌های جنبی این حجم از اعتیاد را که در رابطه با خسارات جانی، اختلالات روانی، شکست‌های مالی و . . . قابل مشاهده هستند مورد توجه قرار دهیم، درصد باز هم بیشتری از جمعیت جهان به عنوان قربانیان مواد مخدر مورد توجه قرار خواهند گرفت.

آنچه که اهمیت بررسی اعتیاد و مواد مخدر را تأیید می‌کند این است که اعتیاد یک بیماری اجتماعی است که عوارض مختلفی در جنبه‌های مختلف به جای می‌گذارد (خیرقدم و دیگری، ۱۳۸۳، ص ۲۹). رد پای مواد مخدر در وقوع جرایم مختلفی هم چون سرقت، فحشاء، قتل، اختلافات خانوادگی، آدم‌ربایی، ولگردی، و . . . واقعی است که در اغلب تحقیقات اجتماعی داخلی و خارجی قابل مشاهده است چنان‌که از اعتیاد به عنوان «مادر جرایم» یاد می‌شود. برای مثال هارل در تحقیقی که در سال ۲۰۰۱ انجام داده است به این نتیجه می‌رسد که زندانیانی که مواد مخدر مصرف می‌کنند ۴ تا ۶ برابر بیشتر مرتکب جرم می‌شوند. یا در تحقیقی دیگر عنوان شده است که بین ۵ تا ۷۰ درصد جمعیت زندانیان در سراسر اروپا افرادی هستند که مواد مخدر مصرف می‌کردند. با وجود این که به اعتقاد برخی از پژوهشگران مجرمین پس از دستگیری و در زندان به استعمال مواد مخدر می‌پردازند ولی شواهد بسیاری نشان می‌دهد که بیشتر افرادی که مواد مخدر مصرف می‌کنند جرایم دیگری هم مرتکب شده‌اند (مان: ص ۲). در هر صورت مشکلات ناشی از اعتیاد تحت هر قالبی که مورد مطالعه درآید یکی از موارد نیز جرایم متعددی است که در کنار آن ظهور کرده، جامعه را به نابسامانی می‌کشاند. در ایران نیز وجود یک چنین

رابطه‌ای مورد توجه محققین مختلفی بوده است. به اعتقاد کریم پور «مشکلات ناشی از اعتیاد را می‌توان شامل جرایم مختلف مانند سرقت، فحشا، خشونت، افزایش مشاغل کاذب و کاهش کارآیی و تعداد بسیاری از خانواده‌های آشفته یا از هم گسیخته را نام برد» (کریم پور، ۱۳۶۴، ص ۲۰). آمار و ارقام مربوط به شیوع مواد مخدر در ایران نشان دهنده وضعیتی است که برای رهایی از آن بسیج تمامی امکانات و سازمان‌ها و ادارات الزامی می‌نماید. تخمین زده می‌شود که هر معتاد ایرانی یک میلیون تومان در سال به جامعه زیان می‌رساند و معتادین و مصرف‌کنندگان مواد مخدر سالانه بیش از ۵۰۰ میلیارد تومان از سرمایه کشور را دود می‌کنند» (خبر قند، دیگری، ۱۳۸۳، ص ۷). این ارقام و آمار نشان می‌دهد که در ایران اعتیاد و قاچاق مواد مخدر در ردیف عمده‌ترین آسیب‌های اجتماعی قرار می‌گیرند.

یکی از دلایل تشدید این نگرانی‌ها این است که با وجود اقدامات دولت در جهت کنترل تولید و عرضه مواد مخدر و مراکز درمانی و بازپروری، مسأله اعتیاد و قاچاق مواد مخدر روندی رو به افزایش پیدا کرده است (عباسی، ۱۳۸۳، ص ۲۴). بر اساس بخشی از آمار سال ۱۳۷۸ دو میلیون معتاد و بیش از پنج میلیون معتاد تفتنی در ایران وجود دارد. حال اگر رشد جمعیت را در نظر بگیریم این ارقام برای جامعه امروز ایران بیش از این‌ها خواهد بود. از سوی دیگر با توجه به متوسط خانوار در ایران (حدود ۵ نفر) می‌توان گفت که حتی اگر رقم معتادان غیرتفتنی دو میلیون باشد، نزدیک به ده میلیون از جمعیت ایران به انحای مختلف درگیر این مسأله اجتماعی هستند (کوثری، ۱۳۸۵، ص ۲). بنابراین منطقی خواهد بود که برای مطالعه و حل این آسیب اجتماعی در جامعه ایران، در مقایسه با سایر آسیب‌ها، توجه و هزینه افزون‌تری اختصاص یابد. قاچاق و استعمال مواد مخدر از نظر دایره نفوذ و شدت خسارات در رأس آسیب‌های اجتماعی قرار می‌گیرند و برخورد علمی و منطقی با این پدیده از ضروریات محسوب می‌شود. شناسایی روند رو به رشد مصرف و در مواردی قاچاق مواد مخدر نیز اهمیت این موضوع را دو چندان می‌کند.

وجود مواد مخدر، تقریباً ویژگی تمامی جوامع کنونی محسوب می‌شود. با این همه در بعضی از کشورها هم‌چون ایران که در مسیر راه‌های ترانزیت انتقال مواد مخدر از محل تولید (افغانستان) به سوی جوامع غربی قرار دارند این ویژگی شکل برجسته‌تری به خود می‌گیرد. حضور مواد مخدر در یک کشور در حوزه خود باقی نمانده و تقریباً بخش بزرگی از نابسامانی‌ها و نابهنجاری‌ها را به همراه خود خواهد داشت. نابسامانی خانوادگی، سرقت، فحشاء، افزایش طلاق، افزایش میزان خودکشی، آدم‌ربایی، قتل، زد و خورد، ولگردی، ایجاد مزاحمت‌ها، از بین رفتن نشاط اجتماعی و . . . همگی جزء این آثار محسوب می‌شوند. بنابراین از مواد مخدر و اعتیاد به عنوان بستر سایر نابهنجاری‌ها و اغلب آسیب‌های اجتماعی می‌توان یاد کرد.

مسائل اجتماعی، با وجود تنوع‌شان، پدیده‌هایی قانون‌مندند که کنترل‌پذیری آن‌ها را امکان‌پذیر می‌سازد. ولی نباید فراموش کرد که پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی موکول به شناخت علمی ویژگی‌ها و قانون‌مندی‌های حاکم بر تحول مسایل در آن جامعه و به کارگیری یافته‌های علمی در فرآیند برنامه‌ریزی‌های اجتماعی است. بنابراین در رابطه با جرایم مرتبط با مواد مخدر شناسایی دقیق آن‌ها، طبقه‌بندی آن، فراوانی مربوط به هر طبقه، توزیع سنی آسیب‌دیدگان، توزیع جغرافیایی آسیب‌مزبور و . . . تحت یک مطالعه علمی برای حل این مشکل ضروری به نظر می‌رسد. در این تحقیق خواسته‌ایم با طبقه‌بندی جرایم این حوزه و یافتن ساختار سلسله‌مراتبی به شناسایی عوامل مؤثر بر ارتکاب این جرایم و به تبع آن راه‌های مقابله با آن‌ها در سطح استان آذربایجان شرقی بپردازیم.

چارچوب نظری

جامعه‌شناسان معتقدند که جرم یک پدیدهٔ دایمی است در هر زمان و مکان اتفاق می‌افتد. دورکیم می‌نویسد: «جرم پدیدهٔ طبیعی اجتماعی است و از نظام، فرهنگ و تمدن هر اجتماع ناشی می‌گردد تا اجتماع و نظام آن باقی است جرم نیز خواهد بود و هر عملی که وجدان عمومی را جریحه‌دار کند جرم محسوب می‌شود.» نظریهٔ دورکیم راجع به رابطه جرائم و فرهنگ، در جامعه‌شناسی کیفری مورد قبول است لکن نظریه پدیده دایمی و ثابت بودن جرم در اجتماع، مورد تردید می‌باشد. بعضی دیگر جرم را عملی توصیف می‌کنند که در رابطه با رفتارهای عادی اعضاء گروه، اجتماع خطا، رفتار غیرعادی و ناهنجار محسوب می‌شود. جرم‌شناسان ناسازگاری افراد را در اجتماع جرم می‌نامند. برخی عقیده دارند که تعدی و تجاوز به شرایط زندگی، عمل ضد اجتماعی می‌باشد. در جرم‌شناسی نه تنها فعل و یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات پیش‌بینی شده جرم محسوب می‌شود بلکه هر عملی که مضر برای اجتماع باشد و در قوانین نیز مجازاتی برای آن پیش‌بینی نشده باشد مورد پژوهش قرار می‌گیرد. ناسازگاری فرد را در اجتماع عمل ضد اجتماعی ذکر کرده است. فری هر فعلی که به حقوق افراد ضرر و زیان وارد آورد ضد اجتماعی و جرم نامیده است (استادان، ۱۳۸۱، صص ۵۸-۵۳).

در رابطه با جرایم تقسیم‌بندی‌هایی مطرح شده است. یکی از این تقسیم‌بندی‌ها اقسام جرایم را به این شکل طبقه‌بندی می‌کند: آدم‌کشی (با قصد یا بدون قصد قبلی)، ضرب و جرح، جرائم علیه اموال (سرقت)، جرایم منافی عفت و کلاهبرداری (حسن‌نژاد عمرانی، ۱۳۸۱، صص ۵۰، ۴۶). جرایم مربوط به حوزهٔ مواد مخدر در بعضی از تقسیم‌بندی‌ها، به عنوان یک طبقه مستقل طرح و بحث می‌شود. در این مقاله برای سنجش این جرم کسانی را که توسط دادگاه به دلیل جرایم مرتبط با مواد مخدر (قاچاق یا اعتیاد) در حال گذراندن دورهٔ محکومیت خود بوده‌اند در ردیف مجرمین و کسانی هم که خارج از زندان، به عنوان

شهروندی عادی، اذعان به عدم استعمال و قاچاق مواد مخدر می‌کند تحت عنوان غیر مجرم مورد شناسایی قرار خواهیم داد.

مباحث نظری

امیل دورکیم، اولین عالم اجتماعی بود که با تحقیقات تجربی به مطالعه کجروی و نابهنجاری پرداخت. از نظر او انسان موجود حریصی است که تنها می‌توان از طریق فشار اجتماعی، امیال افراد را در جهت منافع کل نظام اجتماعی هدایت کرد (کوزر، ۱۳۶۹، ص ۱۹۱). از نظر دورکیم خودکشی در واکنش به وضعیت نابهنجاری بروز می‌کند. حال اگر افراد از خودکشی بترسند یا ملاحظات دیگری را در نظر گیرند پدیده‌های دیگری نظیر اعتیاد به مواد مخدر به عنوان راهی برای گریز مورد توجه قرار خواهند گرفت (کوئری، ۱۳۸۵، ص ۱۸).

هوارد ابادیتسکی، چارچوب فکری خود را به بررسی موضوع مواد مخدر اختصاص داده و تحت عنوان «جامعه‌شناسی مواد مخدر» مورد بررسی قرار می‌دهد. به اعتقاد ابادیتسکی خلاصه عواملی که با مصرف مواد مخدر توسط جوانان در محیط‌های اقتصادی - اجتماعی محروم همبستگی مثبت دارند عبارتند از: ۱- خانواده‌هایی که اعضای آنها سابقه مصرف یا جرم و رفتار غیراجتماعی دارند، ۲- سرپرستی ناقص والدین با واکنش‌هایی که از سهل‌انگاری تا خشونت در نوسان است، ۳- پذیرش مواد توسط والدین یا مصرف مواد خطرناک توسط آنها، ۴- دوستانی که مواد مخدر مصرف می‌کنند، ۵- بچه‌هایی که از دیربها در مراحل ابتدایی تحصیل ناموفق بوده‌اند، ۶- بچه‌هایی که از خودبیگانه و شورشی هستند، ۷- رفتار غیراجتماعی در اوایل نوجوانی و به ویژه رفتار پرخاشگرانه. از نظر ابادیتسکی، صرف‌نظر از اختلاف‌های طبقاتی، مصرف‌کنندگان مواد ویژگی‌های مشابهی دارند. همه آنها در جامعه‌پذیری، مهارت‌های شناختی - عاطفی و رشد روانی مشکل دارند. به اعتقاد او دو نوع کنترل درونی و بیرونی در تمایل افراد به

مواد مخدر مؤثر هستند. کنترل درونی همبستگی شدیدی با بیگانگی از جامعه دارد. به عبارت دیگر، جوانانی که تعهد و ارتباطات محکمی با والدین و مدرسه دارند، احتمالاً کمتر درگیر رفتار مجرمانه می‌شوند. هم‌چنین در بحث از کنترل بیرونی، ابادیتسکی اظهار می‌کند که مردم معمولاً به احتمال این که دستگیر یا تنبیه شوند از رفتار مجرمانه دوری می‌کنند. قدرت بازدارندگی مؤثر - نیروی قانون - بر اساس دو بُعد اندازه‌گیری می‌شود: خطر در مقابل پاداش خطر کردن (آبادیتسکی، ۱۳۸۳، صص ۳۲-۸).

جک یانگ به اتفاقاتی که در نهادهای اجتماعی جامعه مدرن در حال وقوع است، به‌خصوص به نهاد خانواده، نظام شغلی و اجتماعات محلی، اشاره می‌کند و اثر آن‌ها را بر انگیزه افراد برای درست‌رفتاری و کجروی مورد بحث قرار می‌دهد. اولریش بک و آنتونی گیدنز به شکل دیگری به اتفاقاتی که در جامعه مدرن افتاده است اشاره می‌کنند. به نظر بک و گیدنز، تغییرات جامعه صنعتی، در ابتدای رشد به دلایل مختلف، از جمله رشد تسهیلات زندگی و افزایش رفاه نسبی با استقبال مردم روبرو بوده است. اما جامعه امروز، به دلیل افزایش آثار نامطلوب صنعتی شدن، مانند آلودگی محیط زیست، آلودگی هسته‌ای، افزایش جمعیت و فراوانی بیماری‌های جدید مانند ایدز، شیوع مواد مخدر و غیره، مشروعیت خود را از دست داده است. اضطراب و نگرانی در چهره شهروندان نمایان است. جامعه مدرن هر چند توانسته است بر نگرانی‌های ناشی از فقر و گرسنگی موجود در گذشته غلبه پیدا کند، اما شاهد تغییرات جدید و دایمی در نهادهای اجتماعی است که اضطراب و نگرانی را در شکل دیگری تجدید کرده است (یانگ، ۲۰۰۱، صص ۲۷-۵).

به نظر امیل دورکیم اگر جامعه سالم باشد، دوگونه کنش در آن دیده می‌شود: الف) کنش عادی یا هم‌رنگی با اخلاق جمعی، ب) کجروی ناشی از عیب زیستی و روانی، و اگر جامعه بیمار باشد، دو نوع کجروی در آن مشاهده می‌شود: الف) کجروی انقلابی یا سازنده، ب) کجروی ناشی از خودپسندی یا بی‌هنجاری. بر اساس دیدگاه مرتون در یک

جامعه با ابهامات زیاد بین فرد و جامعه، هنجارهای اجتماعی یا از بین رفته‌اند یا تضعیف شده یا با هم در تضادند. به‌طور کلی، مرتون دو عامل عمده را مشخص کرده است: الف) هدف‌های پذیرفته شده اجتماعی، ب) ابزارهای پذیرفته شده اجتماعی. از نظر مرتون بی‌هنجاری هنگامی رخ می‌دهد که افراد قادر نباشند با وسایلی که جامعه معین کرده است به اهداف مربوط دست یابند و عکس‌العمل طبیعی به این وضعیت، روی آوردن به کجروی و انحراف است. ادوین ساترلند دربارهٔ چگونگی انتقال فرهنگ کجروی از جمله «مواد مخدر و جرایم آن» اظهار می‌دارد که کجروی از طریق یک جریان ارتباطات اجتماعی حاصل می‌شود. فرضیه اصلی ساترلند این است که رفتار انحرافی مثل سایر رفتارهای اجتماعی نظیر سوء مصرف مواد مخدر، از طریق همنشینی، مجالست و پیوستگی با دیگران آموخته می‌شود. به نظر او رفتار انحرافی نه روان‌شناختی است و نه اثری بلکه در جریان جامعه‌پذیری، تخطی از هنجارها را می‌آموزند و به سوی کجروی کشانده می‌شوند. به‌طور کلی از نظر او عواملی که بر کجروی و راست‌رفتاری افراد مؤثر هستند عبارتند از:

- ۱) افراد از طریق دوستان نزدیک و اقوام و کسانی که با آنها در ارتباط‌اند، کجرو می‌شوند. (۲) تاثیرپذیری از دیگران در ایام کودکی و جوانی بسیار قوی است. (عامل سن).
- ۳) نسبت تماس با کجروان در مقایسه با افراد سازگار در کجروی نقش تعیین‌کننده دارد.
- ۴) هیچ‌کس با آگاهی و اطلاع از بزهکاری متولد نمی‌شود، بلکه از یک شخص یا یک گروه به دیگران منتقل می‌شود.

فرضیه‌ها

فرضیه اول: بین محل زندگی و ارتکاب جرایم مرتبط با مواد مخدر رابطه وجود دارد.

فرضیه دوم: بین سن و ارتکاب جرایم مرتبط با مواد مخدر همبستگی وجود دارد.

فرضیه سوم: وضعیت خانوادگی مرتکبین جرایم مرتبط با مواد مخدر و غیرمجرمین متفاوت است.

فرضیه چهارم: بین نوع گروه دوستان و ارتکاب جرایم مرتبط با مواد مخدر رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

روش مطالعه در این تحقیق را می‌توان تحت عنوان (*Multiple Method*) خواند. چرا که برای انجام آن مجموعه‌ای از روش‌ها مورد استفاده قرار گرفته‌اند. تحقیق حاضر با توجه به رهیافت خردگرایانه و پارادایم پوزیتویستی در ردیف روش‌های تحقیق کمی قرار می‌گیرد. هم‌چنین با توجه به هدف تحقیق، جزء تحقیقات کاربردی و تصمیم‌گرا می‌باشد چرا که خواهان کاربردی نمودن نتایج به دست آمده است. از نظر چگونگی گردآوری اطلاعات تحقیقی توصیفی است که هم‌زمان ویژگی‌های تحقیق‌های پیمایشی (*Survey Research*) و همبستگی (*Correlational Research*) را از خود نشان می‌دهد. از آن‌جا که نمونه کوچکی از یک جامعه بزرگتر برای مطالعه انتخاب شده و طی آن وضعیت موجود و ماهیت شرایطی که بررسی می‌شود و نتایجی که به دست می‌آید به جامعه بزرگ‌تر تعمیم داده می‌شود، بنابراین پروژه حاضر یک تحقیق پیمایشی به حساب می‌آید. هم‌چنین به این دلیل که طی انجام این پروژه رابطه میان متغیرهای مختلف طی مطالعات همبستگی دومتغیری یا چند متغیری مورد بررسی قرار می‌گیرند پس یکی دیگر از روش‌های مورد استفاده تحقیق همبستگی خواهد بود (سرمد و دیگران، ۱۳۷۹، صص ۹۲-۷۸). البته

به این دلیل که بخشی از اطلاعات مورد استفاده در این تحقیق، اطلاعات از قبل موجود هستند که با مطالعه اسناد به دست می‌آیند این تحقیق یک تحقیق اسنادی نیز به حساب می‌آید. با وجود این، کار پژوهشی حاضر بیش از همه ویژگی‌های یک روش تحقیق پیمایشی را از خود نشان می‌دهد.

نمونه‌گیری

نمونه‌گیری جامعه مورد مطالعه در این تحقیق عبارت است از کلیه مجرمین مرد استان که در زمان انجام تحقیق به دلیل یکی از جرایم مرتبط با مواد مخدر (اعتیاد، قاچاق و...) در زندان به سر می‌بردند و نیز شهروندان عادی (افرادی که جرایم مرتبط با مواد مخدر را مرتکب نشده‌اند). زنان به این دلیل جزء جامعه آماری محسوب نشده‌اند که درصد بسیار اندکی از مجرمین این بخش به آنان اختصاص می‌یافت. با توجه به این که جامعه آماری این تحقیق در اصل مجرمین مواد مخدر بودند، بنابراین برای انتخاب نمونه آماری از شهرستان‌های استان با توجه به تعداد مجرمین مربوط به مواد مخدر سه شهری که رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص می‌دادند و به نظر می‌رسید این گروه از جرایم برای آن شهرها از اولویت برخوردار است، برگزیده شدند. این شهرها عبارتند از تبریز، مراغه و میانه. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران (رنجی‌پور، ۱۳۷۵، ص ۲۸۳) ۲۵۶ نفر انتخاب شدند که از این بین ۱۲۸ نفر مربوط به گروه آزمایش و ۱۲۸ نفر دیگر مربوط به گروه گواه بودند. تخصیص حجم نمونه برای هر خوشه (تبریز، مراغه و میانه) براساس تخصیص به نسبت بوده است و نمونه‌ها به صورت تصادفی از هر خوشه انتخاب می‌شدند. در این مرحله ۸۵ نفر از زندان تبریز، ۲۶ نفر از زندان مراغه و ۱۷ نفر از زندان میانه به صورت تصادفی به عنوان بخشی از کل نمونه انتخاب شدند. متناسب با حجم نمونه مجرمین در هر خوشه، نمونه‌ای از شهروندان عادی همان شهر (افرادی که جرایم مرتبط با مواد مخدر را مرتکب

نشده‌اند) به صورت کاملاً تصادفی و از مناطق مختلف شهر انتخاب شدند که تلاش شد از نظر توزیع سنی با گروه مجرمین همگن باشند.

ابزار تحقیق

بهترین ابزار برای اجرای طرح حاضر پرسشنامه تشخیص داده شد که برای تعیین اعتبار صوری آن از نظرات اساتید و متخصصین استفاده گردید. جهت تعیین پایایی ابزار (*Reliability*) در مورد سنجش هر یک از متغیرها، مفاهیم و سازه‌ها از تکنیک آلفای کرونباخ استفاده شد. مقدار این آماره برای کل گویه‌های ۹۶۳، به دست آمد که رقم بسیار بالایی است.

روش تحلیل

با توجه به ماهیت متغیرهای مورد بررسی و سطوح سنجش آن‌ها از آماره‌ها و فنون مختلفی جهت تحلیل و توصیف داده‌ها استفاده شده است. منطق به کار رفته در انتخاب شاخص‌های آماری، در توصیف متغیرهای مورد مطالعه، بدین شکل بوده است که برای متغیرهای کیفی از شاخص‌های تعداد، درصد، نسبت، نما و در توصیف آن‌ها از جداول فراوانی، و برای متغیرهای کمی از انواع شاخص‌های تمایل به مرکز (میانگین، میانه، نما) و شاخص‌های پراکندگی (انحراف معیار، چولگی، دامنه تغییرات، برکشدگی و ...) استفاده می‌شود.

یافته‌های تحقیق

تحلیل اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌ها که در زیر ارائه می‌شود در دو گروه تحلیل تک‌متغیره و تحلیل چندمتغیره قابلیت طبقه‌بندی دارد. در تحلیل‌های نوع اول ویژگی‌های جامعه مورد مطالعه و متغیرهای تحقیق مورد شناسایی قرار می‌گیرد:

از بین ۲۵۶ نفر منبع گردآوری اطلاعات ۷۰ درصد از شهر تبریز، ۱۸ درصد از شهر مراغه و ۱۲ درصد از شهر میانه بوده‌اند. پاسخگویان با توجه به ارتکاب یا عدم ارتکاب جرایم مرتبط با مواد مخدر دو گروه بودند. ۴۹ درصد آنان را مرتکبین و ۵۱ درصد را نیز شهروندان عادی، از شهرهای سه‌گانه فوق، تشکیل می‌دادند. میانگین سن پاسخگویان حدود ۳۵ سال، جوان‌ترین آن‌ها ۲۰ ساله و مسن‌ترین‌شان ۷۵ ساله بودند. میانگین میزان تحصیلات پاسخگویان بین سوم راهنمایی و اول دبیرستان قرار می‌گرفت، که در این بین پایین‌ترین سطح تحصیلات به پاسخگویان بی‌سواد و بالاترین آن به پاسخگویان فوق‌لیسانس تعلق داشت. از نظر وضعیت تأهل نزدیک به ۵۶ درصد از پاسخگویان را افراد متأهل تشکیل می‌دادند و حدود ۳۲ درصد را نیز مجردین و تعداد کمتری از پاسخگویان نیز یا همسر خود را طلاق داده بودند یا همسرشان فوت کرده بود و یا با همسر خود اختلاف داشتند. از کل پاسخگویان حدود ۶ درصد ساکن روستا و بقیه ساکن شهر بوده‌اند. هم چنین در بین کل پاسخگویان بیشترین تعداد (حدود ۵۷ درصد) در محلات قدیمی شهرها سکونت داشته‌اند و سپس سکونت در شهرک‌های جدید، حاشیه‌نشین و بالای شهر به ترتیب قرار می‌گرفتند. متوسط هزینه ماهانه پاسخگویان حدود یک صد و سی هزار تومان بود. از بین کل پاسخگویان به طور متوسط ۴۲ نفر خویشاوندانی (دور یا نزدیک) داشته‌اند که با مواد مخدر در ارتباط می‌باشند که از این میان ۶۲ درصدشان نسبت خویشاوند درجه اول و بقیه خویشاوندان درجه دوم بوده‌اند. حدود ۷۵ درصد از خانواده‌های پاسخگویان نسبت به مواد مخدر تلقی بسیار منفی (بسیار منفور) یا دست‌کم

منفی (منفور) داشته‌اند. در رابطه با میزان تحصیلات والدین پاسخگویان، بیشترین تعداد با پاسخگویانی بود که والدین بی‌سواد داشته‌اند (حدود ۴۴ درصد پدران و ۵۶ درصد مادران) و روی هم رفته درصد باسوادی برای پدران پاسخگویان بیشتر از مادران بوده است. از میان کل پاسخگویان حدود ۵۶ درصد دوستانی داشته‌اند که با مواد مخدر سروکار داشته باشند و حدود ۴۲ درصد چنین دوستانی نداشته‌اند.

برای تعیین اولویت مربوط به جرایم حوزه مواد مخدر علاوه بر پرسش‌هایی که منبع گردآوری جواب آن‌ها بخشی از پاسخگویان بودند، اطلاعاتی نیز از سازمان‌های ذی‌ربط (معاونت مبارزه با مواد مخدر نیروی انتظامی استان و سازمان زندان‌های استان) به دست آمده است. تلخیص نتایج حاصل از مطابحه نمونه و اسناد موجود در آرشیو سازمان‌ها در رابطه با اولویت‌های موجود در حوزه مواد مخدر، بر اساس موضوعات مختلف، چنین بوده است:

جدول شماره (۱): تلخیص اولویت‌بندی جرایم حوزه مواد مخدر به تفکیک منبع گردآوری اطلاعات

موضوع اولویت‌بندی	منبع گردآوری اطلاعات	اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم	اولویت چهارم	اولویت پنجم	اولویت ششم
جرایم مرتبط با مواد مخدر (مستقیم)	نمونه آزاری	صرف	تکهداری	حمل	فروش	—	—
جرایم مرتبط با مواد مخدر (بواسطه)	نمونه آزاری	سرفت	سرب و جرح	مشروبات الکلی	—	—	—
نوع ماده مخدر (بر اساس تعداد)	نمونه آزاری	هروئین	تریاک	حشیش	کریسال	گراس	هرفین
نوع ماده مخدر (بر اساس وزن)	نیروی انتظامی	تریاک	حشیش	هرفین	هروئین	سایر	
جرایم مرتبط با مواد مخدر (با واسطه)	سازمان زندان‌ها	سرفت	عنه تخت و اجزای عمومی	علیه اموال و مالکیت	علیه اشخاص و اضطرار	مشروبات الکلی	فرار محسوسین

تلخیص تحلیل‌های دومتغیره و آزمون فرضیه‌ها نیز به قرار زیر بوده است: در رابطه با فرضیه‌هایی که مورد تأیید قرار گرفتند نتایج به دست آمده چنین بوده است:

فرضیه اول: «بین محل زندگی و ارتکاب جرایم مرتبط با مواد مخدر رابطه وجود دارد». برای سنجش متغیر محل زندگی علاوه بر طبقات شهر و روستا، محل زندگی پاسخگویانی هم که در شهر زندگی می‌کردند در طبقات «محللات قدیمی»، «شهرک‌های جدید»، «حاشیه‌نشینی» و «بالاشهر» مورد سنجش قرار گرفت. بررسی فراوانی‌ها نشان داد که در دو گروه از طبقات متغیر محل زندگی که عبارتند از روستا و بالاشهر تعداد افراد منسوب به گروه پاسخگویان مجرم (به ترتیب ۹۳/۸ درصد و ۷۱/۴ درصد) بیش از گروه پاسخگویان عادی است. در خود گروه مجرمین نیز اکثریت با افرادی است (۷۶ نفر) که در محللات قدیمی شهر زندگی می‌کنند. برای این که مشخص شود که آیا توزیع فراوانی‌ها در خانه‌های جدول فوق یکنواخت است یا نه آزمون مربع کای انجام گرفت که نتایج آن در جدول زیر ارائه می‌شود:

جدول شماره (۲): جدول آماره مربع کای (مجرمیت - محل زندگی)

آماره مربع کای	درجه آزادی	سطح معنی داری
۱۷۲۰۸	۱	۰۰۰۰۳

هم چنان که در جدول نشان داده شده است سطح معنی داری آماره محاسبه شده (۰/۰۰۳) از ۰/۰۵ کوچکتر است بنابراین دلایل کافی برای رد فرضیه صفر در دست داریم و فرضیه اصلی را می‌پذیریم.

فرضیه دوم: «بین سن و ارتکاب جرایم مرتبط با مواد مخدر رابطه وجود دارد». بعد از کُندبندی متغیر سن، توزیع فراوانی این متغیر نشان داد که بیشترین تعداد مجرمین به گروه سنی ۴۰-۳۱ ساله مربوط می‌شوند و بعد به گروه سنی ۳۰-۲۱ ساله و ... برای این‌که مشخص شود آیا تفاوت فراوانی‌های طبقات مختلف از نظر آماری معنی‌دار است یا نه آزمون مربع کای یک نمونه‌ای انجام گرفت که نتایج آن در زیر ارائه می‌شود:

جدول شماره (۳): جدول آزمون مربع‌کای یک نمونه‌ای (سن)

سطح معنی‌داری	درجه آزادی	آماره مربع کای
۰:۰۰۰۵	۴	۸۳:۳۳۸

چنان‌که به سطح معنی‌داری آماره محاسبه شده توجه شود ملاحظه خواهد شد که از ۰/۰۵ کمتر است بنابراین فرضیه اصلی مورد تأیید قرار می‌گیرد. بدین ترتیب که بین سن و ارتکاب جرم مواد مخدر رابطه وجود دارد. بیشترین جرایم مواد مخدر در بین سنین ۳۱ الی ۴۰ ساله و سپس بین سنین ۲۱ الی ۳۰ ساله به وقوع می‌پیوندد و در نهایت با بالا رفتن سن از ارتکاب جرایم مرتبط با مخدر کاسته می‌شود.

فرضیه سوم: «وضعیت خانوادگی مرتکبین جرایم مرتبط با مواد مخدر و غیرمرتکبین متفاوت است».

وضعیت خانوادگی به عنوان یک سازه است که در قالب ابعاد متعددی مورد سنجش قرار گرفته است. با توجه به این‌که سطح سنجش در هر بُعد با ابعاد دیگر متفاوت است لذا جهت بررسی تاثیر این متغیر بر ارتکاب جرایم مواد مخدر از آزمون‌های متعددی استفاده می‌شود. نتایج این آزمون‌ها به طور خلاصه در قالب جدول زیر ارائه می‌شود:

جدول شماره (۴): تلخیص نتایج آزمون فرضیه شماره ششم

شماره فرضیه	متغیرهای مستقل	متغیر وابسته	آزمون مورد استفاده	فرضیه قبول شده	فرضیه رد شده
ششم	وضعیت خانوادگی: داشتن عضو معنک داشتن عضو خرید و فروش کننده دیدگاه خانواده به خرید و فروش نوع رفتار والدین تأثیرات حمایتی - تربیتی تحصیلات والدین رابطه والدین باهم	ارتکاب جرایم مواد مخدر	مربع کای (χ^2) مربع کای (χ^2) t - test مربع کای (χ^2) t - test t - test مربع کای (χ^2)	*	*

نتایج این آزمون‌ها نشان می‌دهد: از میان کسانی که به سؤال «داشتن عضو معنک» پاسخ مثبت داده‌اند تعداد مجرمین بیش از پاسخگویان عادی است. نیز از میان کسانی که به این سؤال پاسخ منفی داده‌اند تعداد مجرمین کمتر از تعداد پاسخگویان عادی است. هم چنین تفاوت بین میانگین دیدگاه اعضای خانواده مجرمین و شهروندان عادی از نظر آماری به طور معنی‌داری متفاوت است به این نحو که دیدگاه خانواده افراد عادی نسبت به مواد مخدر منفی‌تر و دیدگاه اعضای خانواده افراد مجرم نسبت به مواد مخدر مثبت‌تر از گروه اول است. آزمون دیگر نشان داد که نوع رفتار والدین با فرزند در ارتکاب جرم مواد مخدر مؤثر است. از نتایج دیگر این که مجرمین حوزه مواد مخدر در مقایسه با شهروندان عادی از حمایت‌های خانواده خود کمتر برخوردار می‌باشند. هم چنین میزان تحصیلات والدین پاسخگویانی که جرایم مواد مخدر مرتکب شده‌اند به طور معنی‌داری کمتر از والدین شهروندان عادی است. نوع رفتار والدین با یکدیگر نیز در ارتکاب فرزندان‌شان به جرایم مرتبط با مواد مخدر مؤثر است. به این ترتیب که والدینی که تفاهم زیادی با یکدیگر دارند احتمال این که فرزندان‌شان در رابطه با مواد مخدر مرتکب جرم شوند، کاهش می‌یابد.

فرضیه چهارم: «بین نوع گروه دوستان و ارتکاب جرایم مرتبط با مواد مخدر رابطه وجود دارد».

تاثیر گروه دوستان بر ارتکاب جرایم مواد مخدر در قالب یک سؤال طرح شده بود که داشتن یا نداشتن دوستی که با مواد مخدر در ارتباط باشد مورد سؤال بود. با توجه به این که این سؤال متغیر حاضر را تحت عنوان متغیر اسمی دوحالتی نشان می‌دهد بهترین آماره برای آزمون فرضیه اخیر آماره مربع کای می‌باشد. تحلیل توصیفی این متغیر مشخص ساخت پاسخگویانی که به سؤال خواسته شده جواب مثبت داده‌اند اغلب پاسخگویانی بوده‌اند که به جرم مواد مخدر مرتکب شده‌اند و بالعکس اغلب آن‌هایی که به سؤال مزبور پاسخ منفی داده‌اند بیشترشان شهروندان عادی بوده‌اند. برای این که مشخص شود آیا این تفاوت فراوانی‌ها از نظر آماری معنی‌دار است یا نه بایستی آزمون مربع کای انجام می‌گرفت که نتایج این آزمون در جدول زیر ارایه می‌شود:

جدول شماره (۵): جدول آماره مربع کای (مجرمیت - گروه دوستان)

سطح معنی‌داری	درجه آزادی	آماره مربع کای
۰۰۰۰۵	۱	۳۸۰۴۱

با توجه به این که سطح معنی‌داری آماره مربع کای محاسبه شده کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین تفاوت فراوانی‌های مشاهده شده در فراوانی‌ها معنی‌دار است و این نشان می‌دهد که قرار گرفتن در گروه دوستانی که با مواد مخدر سروکار دارند احتمال ارتکاب جرایم مرتبط با مواد مخدر را افزایش می‌دهد.

بحث و نتیجه گیری

پدیده مواد مخدر و جرایم مرتبط با آن از مهم ترین مسایل و مشکلات کنونی جوامع بشری است، مشکل خانمان سوزی که اضافه بر پیامدهای اقتصادی و مالی سنگین آن، سلامت جسم و روان و امنیت اجتماعی جامعه را با خطرات جدی روبه رو می سازد . . . بر اساس یک آمار، رده چهارم معاملات غیرقانونی تبهکاران را معاملات مربوط به مواد مخدر به میزان سالانه بیش از نیم میلیارد دلار تشکیل می دهد. ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی در حالی که شرایط ویژه اقتصادی و اجتماعی را می گذراند، به تأیید برنامه مبارزه با مواد مخدر سازمان ملل، میلیون ها دلار صرف ایجاد موانع متعدد در مرزها و سرحدات خود با کشورهای افغانستان و پاکستان کرده است و مذاکراتی نیز با مسئولین این دو کشور داشته تا سداً راه قاچاق مواد مخدر به داخل کشور شده و یا مانع انتقال از این راه به دیگر کشورهای جهان شود. به طور کلی یکی از اساسی ترین معضلات امروزی جامعه ایران، مواد مخدر و جرایم مرتبط با آن می باشد که بایستی از سوی مسئولین نظام در این زمینه برنامه ریزی هایی در جهت ریشه کن کردن آن اعمال گردد.

- تأیید فرضیه وجود رابطه بین محل زندگی و ارتکاب جرایم حوزه مواد مخدر نشان داد که بیشترین مجرمین این حوزه ساکن روستا و نیز بالا شهر هستند و در رابطه با سایر محلات زندگی تفاوت در تعداد مجرمین و شهروندان عادی چندان زیاد نیست. این نتیجه تأیید کننده تئوری ابادیتسکی و یانگ و کار پژوهشی سلطانی نژاد می باشد.

- تأیید وجود رابطه بین سن و ارتکاب جرایم مواد مخدر بعد از کُذبندی متغیر سن نشان داد که بیشترین تعداد مجرمین مواد مخدر در گروه سنی ۴۰-۳۱ و سپس ۳۰-۲۱ ساله قرار دارند. اثبات وجود یک چنین رابطه ای با چارچوب نظری پارسونز و ساترلند و نیز کارهای تحقیقی رفیع پور و امینی هماهنگی نشان می دهد.

- تاثیر وضعیت خانوادگی در ارتکاب جرایم مواد مخدر که در قالب چندین آزمون مورد تأیید قرار گرفت به نوعی نشان داد که کارهای نظری کولی، بلومر، پارسونز، مرتون، ابادتیسکی، ساترلند، هاگان و مک کارتی و یانگ قابلیت کاربرد در محیط مطالعاتی این تحقیق را داراست. هم چنین تأیید این فرضیه تأیید کننده نتایج حاصل از کارهای تحقیقی رفیع‌پور، اسگود و همکاران، خیرقدم و احمدزاده، سعادت‌مند، سلطانی‌نژاد و علمی می‌باشد.

- در این تحقیق اثبات شد که دوسنان مرتبط با مواد مخدر از عوامل مؤثر در ارتکاب جرایم حوزه مواد مخدر هستند. تأیید این فرضیه با نتایج حاصل از کارهای نظری پارسونز، کولی، کلوارد، ابادتیسکی، ساترلند، هاگان و مک کارتی و نیز کارهای پژوهشی اسگود و همکاران و خیرقدم و احمدزاده هم‌خوانی نشان می‌دهد.

پیشنهادها

با توجه به نتایج به دست آمده از تحلیل داده‌های اخذ شده، می‌توان پیشنهادهای مختلفی را جهت مقابله (فرهنگی) با معضل مواد مخدر مورد بحث قرار داد که عبارتند از:

۱- با توجه به این که مجرمین مواد مخدر عموماً دارای خانواده نابسامان هستند و در تشکیل یک خانواده متعادل با مشکل روبرو می‌شوند بنابراین لازم می‌آید که دولت به عنوان نهادی با پشتوانه قوی اقتصادی با استفاده از ابزارهای مختلف از جمله مساجد و محلات (به علت عدم گستردگی یا فقدان سازمان‌های غیردولتی مرتبط) خانواده‌های هدف را شناسایی کرده و در ارایه خدمات مشاوره‌ای برای آن‌ها بکوشد.

۲- با توجه به این که سطح تحصیلات مجرمین مواد مخدر به‌طور معنی‌داری پایین است و با توجه به این که کلیت جامعه به عنوان یک سیستم می‌تواند طرح شود بنابراین ورود نظام آموزشی، به‌خصوص آموزش عمومی در عرصه کاهش آثار زیان‌بار مواد مخدر

ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا اتخاذ تصمیمات متعدد و برنامه‌های مختلف مثل برگزاری کلاس‌های تقویتی یا ارایه برنامه‌های درسی خاص برای دانش‌آموزان آسیب‌پذیر، با هدف کاهش میزان افت تحصیلی و نیز تغییر نگرش دانش‌آموزان ضروری به نظر می‌رسد.

۳- محلات قدیمی شهرها و نیز روستاها مناطقی هستند که نیاز است دستگاه‌های ذی‌ربط حضور پُرنرنگ‌تری در مقام مبارزه با مواد مخدر داشته باشند. بنابراین جهت مقابله با معضل مواد مخدر به هر طریقی که باشد، توجه به مناطق فوق به عنوان مناطق هدف ضرورت پیدا می‌کند.

۴- دولت با تقویت نقش مؤثر فرهنگی - آموزشی خود در مراکز بازپروری و زندان‌ها جهت راهنمایی، مشاوره و هم‌چنین اصلاح و تربیت صحیح مجرمان مواد مخدر می‌تواند زمینه را برای ارتقای سلامت جامعه بعد از آزادی این افراد فراهم سازد.

۵- با توجه به این که گروه سنی ۲۰ تا ۴۰ ساله بیشترین میزان‌های ارتکاب جرایم حوزه مواد مخدر را تشکیل می‌دهد بنابراین برنامه‌های فرهنگی (هم‌چون ساخت فیلم، برگزاری همایش‌های مختلف، حمایت از چاپ نشریات تخصصی، ایجاد بستر برای فعالیت سازمان‌های غیردولتی، برگزاری مسابقات هنری با موضوعیت مواد مخدر، اعطای جوایز مختلف در قالب جشنواره‌های متعددی که مواد مخدر را موضوع کار هنری خود قرار می‌دهند، و . . .)، تبلیغی (هم‌چون استفاده از فضاهاى تبلیغاتی اماکن عمومی در ارایه تصویر منفی از مواد مخدر، ساخت تیزرهای تلویزیونی متعدد و متنوع که از جاذبه‌های دیداری و شنیداری به صورتی هنرمندانه بهره گرفته‌اند، بازسازی چهره منفور مواد مخدر در لابلای صفحات مجلات، روزنامه‌ها و کتب درسی، برگزاری جشنواره‌های مختلف برای انتخاب بهترین اثر تبلیغی در ارایه چهره منفی از مواد مخدر، و . . .)، عملیاتی (هم‌چون برخورد قاطع و مدام نیروهای نظامی و انتظامی با جرایم حوزه مواد مخدر، پرهیز از

برخوردهای مقطعی و سلیقه‌ای، و ...). توسط مسئولین باید بیشتر برای این گروه سنی تنظیم شود.

منابع

- ۱- ابادتکی، هوار. جامعه‌شناسی مواد مخدر، مترجم: محمدعلی زکریایی، تهران: دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر، چاپ اول: ۱۳۸۴.
- ۲- اداد کل مطالعات و پژوهش‌های ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری، بررسی مواد مخدر در عنوان اسلامی، تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول: ۱۳۷۴.
- ۳- اداوه کل مطالعات و پژوهش‌های ستاد مبارزه با مواد مخدر، مجموعه مقالات همایش علمی - کاربردی، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ اول: ۱۳۷۷.
- ۴- بوالهروی، جعفر، ارزیابی سوء مصرف مواد مخدر در زندان‌های ایران، تهران: دفتر برنامه کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد با همکاری ستاد مبارزه با مواد مخدر، چاپ اول: ۱۳۸۱.
- ۵- تقوی، نعمت‌الله، دسته‌بندی منطبقه‌ای منحللات اجتماعی، به سفارش وزارت کشور، تبریز: دانشگاه آذربایجان شرقی، چاپ اول: ۱۳۷۴.
- ۶- حسن‌زاد عمرانی، رضا، بررسی تفاوت و رابطه تعادل بین ارتکاب جرم نسبت به شرایط و جداسازی منطبقه و راهکارهای اجرایی در استان مازندران (شهرستان آمل)، تبریز: دانشگاه تبریز، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، چاپ اول: ۱۳۸۱.
- ۷- حسینی، سیدرضا، بررسی آمار جرایم در ایران (۱۳۷۶-۱۳۸۰)، از مجموعه مقالات اولین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران، تهران: نشر آ۳، چاپ اول: ۱۳۸۴.
- ۸- خیرقدم، مرضیه و دیگری، بررسی علل مؤثر بر گرایش جوانان به تنبذ در شهرهای تبریز و اوره، تبریز: دانشگاه تبریز، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، ۱۳۸۴.
- ۹- دانش، تاج‌زمان، معنادار چیست؟، تهران: سازمان انتشارات کیهان، چاپ اول: ۱۳۷۹.
- ۱۰- دانش، تاج‌زمان، مجرم چیست؟، تهران: سازمان انتشارات کیهان، چاپ نهم: ۱۳۸۱.
- ۱۱- رفیع‌پور، فرامرز، کندوکاوها و پنداشته‌ها، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ هشتم: ۱۳۷۵.
- ۱۲- رفیع‌پور، فرامرز، آنومی یا آشفتگی اجتماعی، تهران: انتشارات سروش، چاپ اول: ۱۳۷۸.
- ۱۳- ریتزر، جورج، نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر، مترجم: محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی، چاپ دوم: ۱۳۷۴.
- ۱۴- زکریایی، محمد، جامعه‌شناسی اقتصاد نخبگاران، اقتصاد مواد مخدر، سایت‌های اینترنتی، ۱۳۸۵.
- ۱۵- عبدالمجید، محمد، آسیب‌های اجتماعی و روند تحول آن در ایران، از مجموعه مقالات اولین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران، تهران: نشر آ۳، چاپ اول: ۱۳۸۳.
- ۱۶- علی، محمود، گونه‌شناسی خانواده و رفتارهای ناهنجار نوجوانان، رساله دکتری جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، چاپ اول: ۱۳۸۴.
- ۱۷- کوثری، محمود، آنومی اجتماعی و امتیاد به مواد مخدر، مجله: نیاد پژوهی، سایت اینترنتی www.irandoc.com، ۱۳۸۵.
- ۱۸- کوزر، لوئیس، زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی، مترجم: محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی، چاپ هشتم: ۱۳۷۷.
- ۱۹- مجموعه مقالات همایش امام بین‌المللی مواد مخدر در زمینه سبایل قضایی، تهران: چاپ اول: ۱۳۷۷.
- ۲۰- مرنون، رابرت، مشکلات اجتماعی و نظریه جامعه‌شناسی، مترجم: بوین تولایی، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ اول: ۱۳۷۶.